

*Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi –
Katre International Human Studies Journal*
ISSN: 2146-8117 e-ISSN: 2148-6220
December / Aralık 2020, 10: 129-164

İslam Kamu Mali Yönetimi Politikasında Dışlama Etkisi

Crowding out Effect at Islamic Public Fiscal Policy

Ahmet EFE

Dr., İç Denetçi, Ankara Kalkınma Ajansı
Ph.D. Internal Auditor, Regional Development Agency
Ankara/ Turkey
afe@ankaraka.org.tr orcid.org/0000-0002-2691-7517

Article Information / Makale Bilgisi

ArticleTypes / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi
Submitted / Geliş Tarihi: 07 August / Ağustos2020
Accepted / Kabul Tarihi: 27 December / Aralık2020
Published / Yayın Tarihi: 31December / Aralık2020
Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık
Issue / Sayı:10 Pages / Sayfa: 129-164
Cite as / Atıf: Efe, Ahmet. “İslam Kamu Mali Yönetimi Politikasında Dışlama Etkisi [*Crowding out Effect at Islamic Public Fiscal Policy*]”. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 10 (December / Aralık 2020), 129-164.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

İslam Kamu Mali Yönetimi Politikasında Dışlama Etkisi

Öz: Bu çalışmamızda İslami bakış açısıyla maliye politikasının uygulanabilirliği incelenmektedir. İddiamız, İslam'a uygun maliye politikası uygulanması durumunda ekonomide dışlama etkisinin meydana gelmeyebileceğidir. Sermaye birikimi veya ekonomik kalkınma için gerekli olan mali kaynakların faizle borçlanarak elde edilmemesi, israf edilmeden bütçe olanaklarının ihtiyaçları karşılamak amacıyla kabul edilmediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla kaynakların israf edilmemesi, ihtiyaçlara göre harcamaların yapılması, sadece zaruri durumlarda borçlanmaya gidilmesi, harcamalarda ihtiyaç sahiplerinin gözetilmesi ve vergilendirmelerde gelir durumunun dikkate alınması gibi temel hususlarda İslam dininin koymuş olduğu ilkelere uygun olarak maliye politikası uygulanması gerektiği ortaya konulmaktadır.

Anahtar kelimeler: İslam kamu mali yönetimi, maliye politikası, kamu harcamaları, adil vergilendirme, dışlama etkisi

Crowding out Effect at Islamic Public Fiscal Policy

Abstract: In this study, the applicability of fiscal policies from the point of view of İslam is being searched. Our argument is that unlikelihood of the crowding out effect of financial policies of Islamic economics. Every kind of liberal and/or social fiscal policy can be accepted under Islamic perspective provided that borrowings are to be without interest and expenditures aren't to be wastefully. Hence, there needs to be fiscal policies in compliance with basic principles of İslam such as; prevention of resources against waste and misuse, allocation of financial resources according to needs, borrowing only when it is compulsory, taking needy people into consideration and taxation structure according to wealth and income level.

Keywords: Islamic public financial management, fiscal policy, public expenditures, fair taxation, crowding out

1. Giriş

Piyasaların kargaşalardan uzaklaşmadığı ülke ekonomilerinde piyasa başarısızlığı olduğu söylenir. Yani piyasa dinamiklerinin doğru şekilde işlemediği, aksak işlediği veya yanlış müdahalelerle işlevsiz hale getirildiği anlamına gelmektedir. Piyasa başarısızlıklarının varlığı, ekonomik ilişkilerin ve işlemlerin etkinliğini bozabilir. Bu gibi durumlarda hükümet, kamu yararını korumak için müdahale eder. Toplumun risk yöneticisi olarak hükümet, toplum üyeleri için belirsizliği azaltmalıdır. Öngörülen

kurallar, bireyler alternatif seçeneklerle karşılaştıklarında adil sonuçlara ulaşmak için en uygun davranış türünü belirtir. Kural uygulamasının etkililik derecesi, toplum üyelerinin kuralları anlama ve içselleştirme derecesi ile belirlenir.

Politikalar, hükümetin toplum hedefleriyle tutarlı ve uygun hedeflere ulaşmaya yönelik eylemlerde bulunma kararlarıdır. Makro düzeyde, politikalar ekonomik istikrar, tam istihdam, büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmak için tasarlanır. Bu hedeflere ulaşmak için para ve maliye politikaları olmak üzere iki ana politika aracı kullanılır. Ekonomide bir şok olduğunda, bu araçlar, ekonomiyi istikrara kavuşturmak ve tam istihdam ve fiyat istikrarı durumuna doğru itmek için bağımsız olarak veya birlikte kullanılır.

İslami bir ekonomide devletin rolü, herkesin kaynaklara ve geçim araçlarına eşit erişime sahip olmasını, çalışabilen herkes için ödüllendirici istihdam fırsatları olmasını, piyasa kurallarının, düzenlemelerin ve denetimin ticari belirsizlikleri en aza indirmesini sağlamaktır. İslam önce iman ve sonra da şer'i hukuk kurallarına dayalı bir sistem olduğundan, devlet erkânı Kuran ve Sünnet tarafından emredilen kurallar çerçevesinde kurallara uymayı düzenler, denetler ve teşvik edici bir yapı sağlar. Hükümetin rolü genel olarak iki işleve ayrılır:

1. Özel çıkarların kamu çıkarlarından çok uzak olmamasını sağlayan bir politika işlevi,
2. Kurallara uyumu, koordinasyonu ve iş birliğini teşvik etmek için bir teşvik yapısı tasarlamak ve uygulamak.

Piyasa ekonomilerinde piyasalar netleşmediğinde piyasa başarısızlığı olduğu söylenir. Piyasa başarısızlıklarının varlığı, ekonomik ilişkilerin ve işlemlerin etkinliğini bozabilir. Bu tür durumlarda hükümet, kamu çıkarını korumak için müdahale eder. Toplumun risk yöneticisi olarak hükümet, toplum üyeleri ve ekonomik aktörler için belirsizliği azaltmak durumundadır. Belirsizliğin yönetilememesi toplumsal asayiş ve emniyetin ihlal edilmesi ve güven duygusunun sarsılmasına yol açacağı için iktisadi açıdan büyük risk teşkil eder. Öngörülen kurallar, bireyler alternatif seçeneklerle karşılaştığında adil sonuçlara ulaşmak için ne tür bir davranışın en uygun olduğunu belirtir. Kuralların uygulanmasının etkililik derecesi, toplum üyelerinin kuralları

anlama ve içselleştirme derecesine göre belirlenir. Bunlar da insanların eğitim seviyesi ile uygulanması düşünülen politikaların kalitesiyle doğru orantılıdır.

Yüksek faiz oranına dayalı geleneksel bir ekonomide mevcut kamu sektörünün borçlanma politikası, ülkeleri yüksek kaldıraçlı rant ekonomisi konumuna sokar. Ulusal borç, GSMH'ya oranla yüzde 100 gibi bir eşik seviyenin üzerine çıktığında, ülke herhangi bir ek büyümenin sadece borç faizine hizmet edeceği riskini taşır. Borcun ödenmesi için vergi gelirinin artması gerektiğinden, borcun geri ödenmesi sorunu kamuoyuna aktarılmalıdır. Böylece ekonomiyi yanlış yönetme riski şimdiki ve gelecek nesillere kaymaktadır. Buna ek olarak, hükümetin zenginden borç aldığı ve çoğunlukla orta ve alt gelir gruplarını vergilendirdiği ölçüde, gelir ve servet dağılımı nüfusun daha zengin kesimi lehine çarpıtmaktadır. Devlet borçlanmaları dışarıdan finanse edildiğinde, borç ödemeleri üzerindeki kaynakların çıkışı sorun daha da kötüleşir ve bu da ödemeler dengesi üzerinde baskı oluşturur. Eğer faiz oranları göreceli olarak yüksek ise o zaman ülkeyi fakirleştirme ve dışa bağımlı hale getirme eğilimi artar.1990'ların sonlarında Asya ve Latin Amerika'da yükselen piyasaların deneyimlediği gibi, dış borçlanma ekonomileri “ani durma” şok risklerine ve derin krize maruz bırakmaktadır (Askari et al. 2014).

Bu çalışmamızda ilahiyat, ekonomi ve maliye disiplinlerinin kesişiminde, İslam'ın modern teorilerden farklı olarak ne tür bir katkı sağlayabildiğinin inceleme konusu olmasında yarar görülmektedir. Bunun nedeni de İslam ekonomisi yaklaşımının modern ekonomiyle kaynak, hedef, içerik ve tarzındaki farklılıktır. Yani sadece dünyevi ihtiyaçları dikkate alan maliye politikası ve maddeciliğin hâkim olduğu kapitalizm ve dünyaperestlik hissiyatından arınarak aşırılıklardan korunmuş bir şekilde orta yol tercih edilmektedir. Yoksa politikacı, bürokrat, işveren, işçi ve çiftçi gibi ekonomik tercihlerde bulunan tüm vatandaşların toplumun huzuru ve refahı için gerekli olan uygun davranışları sağlanamadığında politikaların beklenen etkileri meydana gelmez. Bu nedenle de zekât vermek ve faiz gibi zararlardan kaçınmak insanların tercihine bırakılmakta ve iman faktörü ile hem dünya ve ahiret hayatıyla ilgili gerekliliklerin imtihan unsuru olarak değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Sadece iktisadi ve maddi

boyutları dışında felsefi ve psikolojik boyutların da ele alınması gerekir. Zira zekât vermek fakir ve muhtaçları gözetmek, açgözlü olmamak, kazançta riskleri paylaşmak ve tevekkül etmek maddi politikalarla tek başına sağlanamaz. Her türlü toplumsal iyiliğin salt maddi politika araçları ve kamu harcamalarıyla gerçekleşmesinin beklenmesi bütçe ve ekonomik dengeler açısından büyük yük meydana getirir. Bu yaklaşımda elbette insanın etkisinde bulunduğu ruh hali, anlayış ve inanışların yapısının da dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü maliye politikaları insan ihtiyaçlarını ve toplumsal gereklilikleri karşılamaya yönelik vergilendirme ve harcama yapmayı gerektirmektedir.

2. Araştırma Problemi ve Metodoloji

Araştırmamızda betimleyici ve ilişki arayıcı mantıksal analiz metotları kullanılmaktadır. Çalışmamız iktisat, ilahiyat ve maliye kesişiminde disiplinler arası bir çalışmadır. Ayrıca İslam ekonomisi ve maliye politikası üzerinden de literatür taraması yapılmaktadır. SCI-HUB akademik veri tabanında literatür taraması yapılmıştır. Buna göre "*islamic economics*" olarak yapılan aramada internet kaynakları dâhil olmak üzere 42.600 adet yayın ve "*fiscal policy*" olarak yapılan aramada 511.000 adet yayın çıkmıştır. Türkçe literatür araştırması için de "*İslam ekonomisi*" olarak yapılan aramada 3.170 ve "*maliye politikası*" olarak yapılan aramada ise 13.700 sonuç tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan bazıları araştırmamız kapsamında incelenmektedir.

Çağdaş ekonomide devletin ekonomideki rolü üzerinde ciddi tartışmalar mevcuttur. Bir taraftan kamu maliye politikası araçlarının tanımlanması bir sorun olarak ortaya çıkarken diğer taraftan İslami perspektiften vergi dışı mali kaynakların seferber edilmesi ile ilgili oldukça yetersiz bir literatür mevcuttur. Kaynakların tahsisi, dağıtımı ve iyileştirilmesi gibi konularla kıyaslandığında bu alandaki araştırmalar göreceli olarak yetersiz kalmaktadır (Gulaid, 1995, s. 79).

Müslüman bir toplumda devletin maliye politikasını belirleyip belirlememesi noktasında Keynesyen ve neoliberal öğretiler arasında tartışma olduğu gibi Kuran ve Hadis yorumlarına göre İslam bilginleri arasında da benzer tartışmalar yaşanmaktadır. Örneğin, Prof. Sıddıkî'ye göre İslam toplumu kendi ihtiyaçları çerçevesinde israfı engelleyecek ve muhtaçların

ihtiyaçlarını giderecek ölçüde kaynaklarını seferber edecek maliye politikaları uygulamalarını savunurken Kahf ise daha liberal bir perspektifle insanların özgürlüğünü kısıtlamamak gerektiğini, zekâtın kişilere bir farz ve ibadet olduğunu, toplumdaki yardımlaşma ve dayanışmanın imanın etkisine göre değişim gösterebileceğini ve dolayısıyla devletin burada zorlayıcı unsur olarak ortaya çıkmasının doğru olmadığını savunmaktadır. Dolayısıyla Kahf, İslam devletinin harcama ve gelir politikaları yoluyla ekonomik, sosyal ve politik sınırlamalara gidemeyeceğini iddia etmiştir. Kahf, İbn-i Haldun ve Şâtîbî gibi büyük alimlerin yolundan giderek İslam devletinin toplumsal güvenliği sağlarken idari giderleri azaltmasını ve özel sektörün başarısız olduğu alanlarda kapasite geliştirmesi ve insan ihtiyaçlarını giderecek alt yapıların tesisi noktasında maliye politikalarının tahsis edilmesini savunmuştur (Gulaid, 1995, s. 85).

Şekil 1. İslami Maliye Politikasının İlgili Olduğu Disiplinler

Araştırmamızın varsayımlarından birisi de İslami Maliye Politikasının dört farklı disiplinin kesişiminde olduğudur. Şekil-1’de gösterildiği üzere, İslami Maliye Politikası, makroekonomi, fıkıh, akaid ve maliye dallarının kesişiminde bulunmaktadır. Bu nedenle bu alanda multidisipliner bir bakış açısıyla analizler yapılmalıdır.

Çalışmamızda öncelikle İslam’a uygun maliye ve kredi politikaları incelenerek bunların Kuran ve Hadis ışığında değerlendirilmesi yapılmakta, kamu borçlanmasının faizle yapılması ve açık bütçe politikası izlenmesi durumunda meydana gelen ekonomik değişimler analiz edilerek İslam’ın kamu maliyesi ile ilgili perspektifi yakalanmaya çalışılmaktadır.

3. İslam'a Göre Maliye Politikası

Keynes öncesi dönemdeki “Klasik İktisadi Düşünce” sahipleri, devleti kıt kaynakları verimsiz alanlarda kullanan ve israf eden “zorunlu ve fena” bir varlık olarak telakki etmiş olduklarından, maliye politikalarının uygulanmasına şiddetle karşı çıkmışlardır. Maliye politikalarının doğuşunu hazırlayan etken, 1929 yılındaki global ekonomik buhrandır. J.M. Keynes, 1936 yılında yayınlanan ve kısaca “Genel Teori” olarak adlandırılan eserinde, iktisadi buhranın başlıca sebeplerini, efektif talepteki yetersizliğe ve bunun sonucu olarak üretim seviyesi ve istihdamın düşmesine bağlayarak ekonominin her zaman kendiliğinden tam istihdamda olmasının, kamu müdahalesi olmaksızın mümkün olmadığını savunarak klasik düşünceyi eleştirmiştir. Keynes’in bu çıkışıyla Keynesyen politikalar denilen maliye politikaları favori politikalar olarak tüm dünyada uygulanmaya başlanmıştır. Ancak 1960 lı yıllardan sonra Keynesyen politikaların başarısız olduğu savı ortaya atılarak para politikalarına daha öncelik verilmesi gerektiği ve maliye politikalarının bozucu etkisinin daha çok olduğu Parasalcılar (Moneteristler) tarafından savunulmaya başlanmıştır.

Tablo 1. Para ve Maliye Politikalarının Farkları

	PARA POLİTİKASI	MALİYE POLİTİKASI
ARAÇ	Faiz oranları ile para arzı	Vergi ve hükümet harcaması
SORUMLU	Merkez bankası	Hükümet
HEDEF	Enflasyonu düşürmek	Sağlıklı ekonomik büyüme
NASIL	Borçlanma maliyetini değiştirmek	Vergi ve kamu harcamalarının miktar ve alanını değiştirmek
YAN ETKİSİ	Döviz kurları ile emlak ve mal/hizmet fiyatlarını etkiler	Hükümet bütçesini ve kamu borçlanmasını etkiler
POLİTİK	Genelde bağımsız/tarafsız	Aşırı politik

Kaynak: <https://www.wealthify.com/blog/monetary-vs-fiscal-policy/> den uyarlanmıştır.

Bu konuda Klasikler, Neoklasikler, Parasalcılar ve Neokeynesyen diye adlandırılan çeşitli tartışma grupları ve karşı tezler üretilmiştir. Tartışmaların temelinde para politikaları mı yoksa maliye politikalarının mı asıl belirleyici olup olmadığı üzerinde cereyan etmiştir. Ancak Tablo-1'den de anlaşılacağı üzere para ve maliye politikaları detaylı bir şekilde ayrıştırılabilmektedir.

Buna göre "Maliye Politikası", vergilerin ve kamu harcamalarının ekonomik istikrarın sağlanmasına, yani durgunluğun giderilmesine, ekonomik gelişme ve tam istihdamın sağlanmasına yardım edecek biçimde ayarlanması olarak tanımlanabilir.

İslam'da maliye politikasının başlıca hedefleri olarak şunlar belirtilebilir:

1. Adil bir gelir dağılımının sağlanması,
2. Fiyat istikrarının sağlanması.

Hükümet liderleri maliye politikasını belirledikleri ve genellikle seçim portföylerinin bir parçasını oluşturduğu için, maliye politikasının kullanımı genelde politik bir tartışma haline gelir. Hatta onunla birlikte kullanılmazsa para politikasını bile engelleyebilir. Bu gerçekleştiğinde ekonomi, para arzını artırmak ve enflasyonu düşürmek için merkez bankalarına daha bağımlı hale gelir. Ayrıca iki politika birlikte çalıştığında, çok daha hızlı bir oranda önemli etkiler sunabilirler. Bir maliye politikasının uygulamaya konulması ile hissedilen etkiler arasında bir zaman gecikmesi olduğu için, para politikası daha sonra her iki politikanın da tüm gücüyle devreye girerek beklenen etkileri oluşturmaya yardımcı olabilir.

Gelirler ve harcamalar, İslam'da maliye politikasının iki ana unsuru olarak görülebilir. Maliye politikasının uygulamasında devlete düşen yetki ve vazifelerin başında, bütün vatandaşların asgari ihtiyaçlarının karşılanması gelmektedir. İslam'a göre en önemli üretim aracı emek olduğu için, vergilendirmede emeğin rolü dikkate alınmaktadır. Diğer din kitaplarından farklı olarak Kur'an, kamu gelirlerinin harcanmasına ilişkin devlet politikasını düzenleyen belirli ve kesin hükümler getirmiştir. Kur'an, zekâtın harcanacağı kalemleri belirtmektedir. Sadece Müslümanlardan zekât toplandığı halde, gayri-Müslimlere de verilebiliyor

(Tabakoğlu, 1988, s. 99-108).

Deflasyon zamanlarında Maliye Politikası araçları kullanarak talebin harekete geçirilmesiyle ekonomi canlandırılabilir. Ayrıca, Ekonomik kriz zamanlarında, vergi oranları azaltılarak ekonomik canlanma sağlanabilir. Bunun bir örneği, Hz. Ali'nin halifeliği zamanında Mısır Valisi Eşter'e gönderdiği mektupta, iktisadi darlık ve olağanüstü zamanlarda vergi mükellefiyetlerinde hafifletme yoluna gidilmesini emretmesinde görölmektedir (Şafak & Armağan, 1983, s. 56).

İslam, servetin belirli ellerde toplanması yerine, daha fazla ihtiyaç olan alanlarda harcamayı teşvik eder. Fakat İslam, israfı ve servet yığımayı yasaklamıştır. Çünkü böylece servet dolaşımının dışına çıkmış olur. İslam miras hukuku, servetin toplumun çeşitli kesimleri arasında dağılımını sağlayan diğer bir kurumdur. Bu nedenle İslam toplumlarında vergileme sistemi, yoksullara yardım ve onları koruma ilkesi çerçevesinde düzenlenmelidir (Mennan, 1984, s. 422-427).

İslam genelde, devletin ekonomide müteşebbis olarak yer almasını, özel sektör teşebbüsüne tercih etmediği gibi, devletin ekonomik olarak piyasada küçülmesini de ister. Bütçe açıkları ve devlet borçları devletin büyümesine neden olmaktadır. İslam toplumları, bütçe açığını finanse etmek için iki ana mali araca sahiptir. Bunlar, katılma veya gelir ortaklığı senetleri veya kamu mallarını kiralama senetleri ile gönüllü ve zorunlu borçlanma araçlarıdır. Katılım benzeri senetlerle fon toplamak, kamu ekonomisini büyüttüğü gibi kalıcı çözüm olarak da düşünülemez. Kamu borçlanması, gelecekteki mal ve hizmetleri izinsiz önceden kullanmak anlamına gelmektedir ki bu da, başka arızalara neden olur. Bunun yanında, kamu teşebbüslerinin ve arazilerinin satılması veya özelleştirilmesi çok önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Kuşkusuz bu da, özel sektörün piyasada tekel veya kartel olmasını önleyecek şekilde yapılmalı ve yabancı sermayeye de pay verilerek doğrudan yabancı yatırımlar bu yolla teşvik edilebilir. Bunun sonucu, ekonomik canlanma ve kamu gelirlerinin artması ve kamunun doğal fonksiyonlarına dönmesidir (Kahf M. , *The İslamic Economy*, 1978, s. 219).

Prof. Mennan'a göre, Kur'an'ın Müslümanlara ait çeşitli mallardan alınacak zekât oranı konusunda susması, İslam kamu

maliyesi ve vergileme sisteminin büyük esnekliği olarak nitelendirilebilir. Sosyo-ekonomik koşullar temelden değişirken, vergi konan mallar ve vergi oranlarının değişmeyeceği inancına götürecek hiçbir neden yoktur. Mezhep imamlarının verdikleri fetvalara ve yaptıkları içtihatlarla ters düşmeyecek şekilde zekâtın kurallarını düzenlemek mümkündür.

İslam toplumlarında, Müslüman ve gayri Müslimlere gelir toplama hususunda farklı temellere dayanarak işlem yapması zorunludur. Hz. Peygamberin mali yönetiminin özüne bakıldığında, İslam kamu maliyesinin günümüzün gereklerini karşılamak amacıyla geliştirilmeye elverişli esnek bir nitelik taşıdığı görülür. İslam maliye hukuku, "Nevâib" denilen ek vergilerin de konulmasına izin verir. İhtiyaca ve maslahatlara uygun olarak ek vergiler konulabilir.

İslam vergi sistemine göre toplanan ve hazinenin de gelir kaynağını oluşturan unsurlar şunlardır:

- 1— Zekât,
- 2— Cizye,
- 3— Kefaret,
- 4— Gümrük vergisi,
- 5— Ganimet,
- 6— Veraset-intikal vergisi ve olağanüstü vergiler,
- 7— Vergi dışı gelirler.

Bunları kısaca açıklarsak; zekât daha önceki bölümlerde ele alındığı gibi, üretken sermaye ve nakit paralar üzerinden alınan ve belli amaçlar için kullanılan sabit oranlı bir vergi türüdür. Zekât, tarımsal ürünler, evcil hayvanlar, nakit para ve değerli madenler (altın, gümüş) üzerinden alınır. Cizye ise Müslüman olmayan erkeklerden onların can güvenliğini sağlama karşılığı olarak alınır. Yılda sadece bir defa cizye ödenir. Ayrıca eğer Müslüman olmuş ise onun cizye borcu da kendiliğinden düşer.

İslam fıkında "Keffaret", işlenen bazı günahlardan örneğin, para karşılığı adam öldürmenin, farz olan orucu bozmanın, verilmiş bir sözden veya yeminden dönmenin sonuçlarının tashih edilmesi için ödenen bir vergi türüdür. Bu konu fıkıh kitaplarında

ayrıntılarıyla mevcuttur. Eğer gerçek anlamda İslam hükümlerini uygulamak isteyen bir devlet biçimi söz konusu ise bu vergileri toplamak ve kamu yararı doğrultusunda harcamakla yükümlüdür. Dört halife zamanında da bu vergiler toplanmıştır.

Talegani'ye göre (Talegani, 1989, s. 162) toplanması gereken vergilerden biri de "Humus" dur. Humus, kazanç üzerinden, yani herhangi bir faaliyetten doğan yıllık net kazanç üzerinden beşte bir (%20) oranında alınan bir vergidir. Şia hukukçuları bu verginin toplanması hususunda görüş birliği içinde olsalar da nerede kullanılacağı konusunda bir birlik yoktur. Humusun alınması gerektiği hususunda dayanılan ayet şöyledir: "*Bilin ki, bir şeyden elde ettiğiniz şeyin beşte biri, Allah'ın, Peygamberin ve (muhtaç olan) yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır.*" (8/41). Dört Mezhep' de Hz. Peygamberin sünnetteki uygulamasına bakarak, bu verginin sadece savaşlarda elde edilen kazançla ilgili olduğu düşüncesiyle, normal kazançlar için ehl-i sünnet toplumlarında uygulanmamış fakat, Şia'nın hâkim olduğu İran gibi yerlerde ise ayetin mutlak manası esas alınarak, Talegani ve diğer Şia ekolü tarafından normal kazançlara da uygulanır yorumu yapıldığından dolayı, bir tür gelir vergisi olarak uygulanması gerektiği görüşüne sahip olmuşlardır. Ehl-i Sünnet bunu kabul etmediği için Humus'un alınması gerektiği doğrultusunda görüş bildirmek söz konusu değildir.

Veraset ve intikal durumlarında alınan "Veraset vergisi"nde ise devletin zamanın gereklerine göre koyacağı bir oran ile belirlenir. Ama bu oran, mirasın %33,3'ünden fazla olamaz. Dış ticarete konu olan mallardan alınan vergi ise "Gümrük vergisi" olarak adlandırılır. Müslüman tacirler gümrük vergisini %10 olarak verirler. Yabancı tacirlerden ise gümrük vergisi olarak kendi ülkeleri Müslüman tacirlerden ne kadar gümrük kesiyorsa o nispete göre gümrük vergisi öderler. Ayrıca, her maldan gümrük vergisi alınmayabilir. Belli bir orana kadar olan mallardan gümrük vergisi alınmadığı gibi, ekonominin durumuna göre arzı ayarlamak için temel mallar gümrükten muaf edilebilirler.

Hazinenin diğer bir gelir kaynağı olan ve "Tekâlif-i örfiye" diye adlandırılan vergiler ise, devlet tarafından olağanüstü mücbir durumlarda alınan bir vergidir. Bu vergilerin bir özelliği de alınan zekât matrahından düşülmemesidir. Ayrıca, liberal devlet anlayışı İslam ilkelerine ters değildir çoğu düşünür'e göre (Tekir, s.2);

devletin maliye politikası yoluyla KİT şeklinde örgütlenmelere gitmesi hususu tartışmalıdır. Kamunun murabaha sisteminde olduğu gibi piyasaya girmesi, devletin ekonomik fonksiyonlarında güçlenmelere ve dolayısıyla kaynak dağılımında ve refah üzerinde olumsuz etkileri olacaktır. Dolayısıyla, devletin piyasada müteşebbis olarak yer almaması gerekir.

İslam'ın sosyo-ekonomik ilkeleri tam olarak uygulanmadığından, İslami vergiler ve yardımlar, öngörülen şartlar ve konular itibariyle yetersiz görülebilirler. Buna karşın, sınıf farkı gözetilmeksizin tüm halkın ruhuna hitap etmeleri ve vergi meblağının halkın ihtiyarına bırakılmaları nedeniyle genel ekonomik şartlardaki sınıfsal yapıdaki bir değişiklik, gelirleri azaltmadığı gibi ekonomik büyümeyi ve toplum kesimleri arasındaki dayanışmayı da zayıflatmaz. Ayrıca Talegani'ye göre (s.168), kamu yararı görüldüğünde devlet, yeni vergiler koymak veya istisnai durumlarda vergi oranlarını yumuşatmak yetkisine sahiptir. Nitekim Arthur Laffer' in öncülüğünü yaptığı ve uygulamada "*Reagan economics*" diye yerleşen "Arz Yönlü İktisat" düşüncesinin temelinde de, ekonomik durgunluktan kurtulma ve aynı zamanda vergi gelirlerini arttırmak için vergi oranlarının düşürülmesi politikasının, İslam düşünürlerinden olan İbn-i Haldun'un "Mukaddeme" isimli eserinden (Haldun, 1968, s. 298, C.2) alındığı bilinmektedir ki, bu durum bir cihetten Talegani'yi bu noktada haklı çıkarmaktadır.

Belirtilmesi gereken önemli bir husus da dolaylı vergilerdir. Dolaylı vergiler, yoksulları koruma ilkesine ters düşmektedir. Çünkü bu vergilerin yükü, genellikle yaşamak için gerekli mallardan alındıklarından yoksulların omzuna binmektedir. Bu vergiler, nitelikleri itibarıyla azalan oranlı ve adaletsiz bir yapıdadır. Ayrıca, bilindiği gibi KDV oranlarının yüksekliğinden dolayı kayıt dışı ekonomi ortaya çıkmış ki bazı ülkelerde Gayri Safi Milli Hasılanın* %100' üne yakın bir büyüklüğe ulaşmış durumda olup, bu durum, Türkiye ekonomisinin ana sorunlarından biri olarak görülmekle birlikte bir türlü çözülememektedir. Kayıt dışı ekonominin büyümesiyle, devlet hem gelir vergisinden mahrum kalmakta hem de kayıt içindeki ekonomik birimler de zarar görmektedirler. KDV'nin bir önemli bozucu etkisi de fiyatlar genel

---

* Kayıt dışı ekonomiyle ilgili detaylar ve diğer ülke sıralamaları için bkz:
<https://www.indexmundi.com/facts/indicators/SL.ISV.IFRM.ZS/rankings>

seviyesini yukarı doğru itici güç olarak görev yapmasıdır. İslam ekonomik prensiplerinde KDV ve benzeri bir istihsal vergisi söz konusu olmadığından dolayı hem enflasyonu azaltıcı etkisi hem de kayıt dışı ekonominin kayıt içine alınarak ekonominin düzene sokulması kolaylaşmış olacaktır.

Bilindiği gibi kamu harcamalarının vergi dışı olan diğer kaynağı Maliye Politikası açısından devletin borçlanma politikaları teşkil eder. Faiz ile ilgili kesin hükümlere rağmen, bazı yazarlar (Atılğan, 1996, s. 149) dış borçlanma için faiz engeli olmadığını ileri sürmüşlerse de bunun naslarını, yani kutsal kaynaklarını veya dayanaklarını göstermemişlerdir. Halbuki, faiz ile ilgili olan hükümler açık ve geneldir. Herhangi bir istisnanın olması mümkün görülmediğinden dış borçlanma dahil olmak üzere, kamunun bütün borçlanmalarında faizsizlik ilkesi egemen olmalıdır. Faizsiz iç borçlanma da kuşkusuz devlete itaatini dini bir görev sayılması gerektiğine dayandırılır. Fakat, şunu belirtmek gerekir ki; İslam toplumlarında denk bütçe ilkesi esas olmasından dolayı, çok zorunlu hallerde açık finansmana veya borçlanmaya gidilebilir.

İbn-i Haldun, piyasadaki dalgalanmalarda kamu harcamalarının büyük rolü olduğu görüşündedir. Kamu harcamalarında azalma olduğunda, piyasada talep daralması olacağını ve dolayısıyla buna bağlı olarak özel tüketim ve üretimin azalmasıyla, kamu vergi geliriyle birlikte gelir düzeyinde de düşme olacağını belirtmiştir ki, bu konuda hemen hemen bütün iktisadi düşünceler aynı kanıyı paylaşmaktadırlar. Bu hususta belirtilmesi gereken şey, İbn-i Haldun'un söz ettiği durumun, günümüz iktisat teorisinde "çarpan ve hızlandırıcı mekanizması" olarak adlandırıldığıdır. Ayrıca, bu vesile ile maliye politikasının İslam ekonomisinde ne kadar etkili bir araç olarak görüldüğü de anlaşılmış olmaktadır.

Kısacası, Şariat kapsamında kamu harcaması yapılmasını emreden üç grup, kategori veya faaliyet vardır. Birincisi düzenli harcamalardır ki bunların kapsamında savunma, hukuk, emniyet, ortak ihtiyaçlar gibi kamusal hizmetlerdir. İkincisi de İslam âlimlerinin zaruri ve zaruri olmayan olarak kabul edilen ihtiyaçlardır. Bu kapsamda dini yaşam, aile ve nesil koruması ve gelişimi gibi eğitim ve insan kaynakları kapasitesiyle ilgili olan harcamalar gelmektedir. Üçüncü kategoride ise şura ve içtihat yoluyla potansiyel ihtiyaçların belirlenerek geleceğe yönelik

kalkınma harcamaları vardır. Bu kapsamda çevrenin korunması, bilimsel araştırmalar, ekonomik gelişim vb. gibi ekosistemi güçlendirmeye yönelik faaliyetler gelmektedir (Gulaid, 1995, s. 90).

İslam ekonomisinde maliye politikası şu şekilde tanımlanabilir: “İslam hükümeti tarafından toplanan gelirlerin kullanımı ve İslam devletinin ekonomisini izlemek ve etkilemek için yapılan harcamalar İslam Maliye Politikasıdır”. İslâm ekonomisinde Maliye Politikasının hedefleri laik ekonomiden farklı olacaktır. Ekonomik mücadelenin amacı insan refahını en üst düzeye çıkarmaktır. Laik ekonomide insan refahı dünyevi iyiliğin başarılması demektir. İslami terimlerle refahı sağlama amacı günümüz dünyasıyla sınırlı değildir; bir sonraki dünyaya da uzanıyor. Ayrıca, İslam Ekonomisi İslam'ın ekonomik değerleri temelinde örgütlenmiştir.

İslami bir Hükümet'te İslam Maliye Politikası daha büyük önem taşımaktadır, çünkü menfaatlerin yasadışı olması, mülkiyet ve servet birikiminin yasaklanması ve para talebi için spekülasyon güdününün yasaklanması nedeniyle para politikası muhtemelen çok etkili olmayacaktır. İslam Ekonomisinde Maliye Politikasının ana aracı zekât'tır. İslam Hükümeti'nin amaçları, İslam'ın Şanlı Halifeleri altında kurulan devletin karakterinden ve rolünden alınacaktır. Bu hedefler aşağıdaki gibidir:

- Dinin korunması, İslam Hükümeti ve vatandaşlarının savunulması, Allah'ın hükmünün hakimiyeti için mücadele.
- Devlet idari mekanizmalarının kurulması, hukukun ve mahkemelerin düzeninin düzenlenmesi ve kurulması.
- İnsanlara uygun istihdam olanakları sağlamak;
- Kamu refahı için çalışmak, devlet vatandaşlarının genel refahı için adımlar atmak.
- Ekonomik dengiyi ve istikrarı sağlamak ve servetin dağıtılması sorununu çözmek.
- Devlet mülkiyetini toplumun kolektif yararına yönetmek.
- Bireysel ve kolektif düzeyde iyi teklif verme ve kötülüğü yasaklama görevini yerine getirmek.

İslam ekonomisinde maliye politikası temel olarak modern maliye politikasıyla benzer amaçlara sahiptir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- Kaynakların verimli bir şekilde tahsisi.
- Zekât ile servetin adil dağılımı.
- Enflasyon olmadan tam istihdam hedefine ulaşmak.

İslami maliye politikasının en önemli unsuru, ibadet şekli olarak İslam'ın temel inanç maddelerinden biri olan Zekât (ve öşür)'dür. Bu açıdan Zekât vergi olarak kabul edilemez, çünkü ekonomik etkileri vergilerden farklıdır. Zekât Yüce Allah tarafından zorunlu kılınmıştır. Kur'an-ı Kerim, Zekât'ın Müslümanlara zorunlu olduğunu bildiren birkaç ayet içerir. Ancak uygulamaya dair detaylı hükümleri Allah'ın Elçisi (s.a.v.) tarafından sağlanmıştır. İslami bir ekonomideki maliye politikası, İslami olmayan ekonomilerle aynı hedefleri (yani ekonomik istikrar, büyüme ve kabul edilebilir bir dağıtımın amaçları) ve İslami doktrinlerde somutlaştırılmış olan veya sırayla elde edilmesi gereken İslam kanunlarını uygulamak gibi hedefleri başarmak için kullanılacaktır. Bu hedeflerden en az üç tanesi ayırt edilebilir (Ahmed, Iqbal, & Khan, 1983).

1. İslam, “zenginliklerin yalnızca zenginler arasında dolaşmasına izin verilmemesi gerektiği” temel ilkesini kullanarak, daha yüksek derecede bir ekonomik eşitlik ve demokrasi derecesini kurar. Bu, Kur'an-ı Kerim'de açıkça belirtilmiştir. Bu, ekonomik sistemin, toplumun tüm üyelerine makul bir geçim kaynağı sağlamak için adil bir fırsat eşitliği ölçüsü sağlayacak, böylece dürüst emek ve içten başarı ile onurlu bir şekilde milli hizmetlerde paylaşacak şekilde olması gerektiğini zorunlu kılmaktadır.

2. İslam, herhangi bir kredi türünde faiz ödemesini yasakladığından, bir İslami ekonominin para piyasasında (yani para arz ve talep arasında) denge sağlamak için faiz oranını manipüle edemeyeceği sonucuna varmıştır. Bu nedenle İslami makamlar bu dengeyi sağlamak için alternatif bir araç bulmalıdır. Bu alternatif araç boşa kalan nakit paraların oranıdır. Ücretler, İslam ekonomilerinde isteğe bağlı maliye politikasının temel araçlarıdır. İslam ekonomilerinin para piyasasında dengeyi sağlamada maliye politikasını kullanacakları sonucuna varıyor.

3. Daha az gelişmiş olan diğer İslami ekonomilere yardım etmek ve İslam'ın mesaj ve öğretilerini mümkün olduğunca yaygınlaştırmak için bir İslami ekonomi amaçlanmalıdır. Bu

nedenle, hükümet harcamalarının bir kısmı, İslam'ı destekleyen ve daha az gelişmiş olan diğer İslam ekonomilerindeki refahını artıran faaliyetlere ayrılmalıdır. İslam ekonomilerindeki vergi mükellefi, ödediği vergilerin bir kısmının İslam'ın hizmetine bağlı olduğunu bilecektir.

Her zenginlik türü için, Nisab adı verilen asgari bir muafiyet vardır. Gümüş durumunda yaklaşık 21 ons; altın 3 ons durumunda. Diğer servet biçimleri için Nisab, gümüşün değerinden etkilenir. Zekât, konutlar, giyim eşyaları veya ev mobilyaları gibi yaşamın gerekliliklerinden kaynaklanmamaktadır. Çağdaş dini görüşlere göre, zekât büyüyeabilen varlıklara (eldeki nakit, bankalarla âtil mevduatlar, gümüş, altın ve diğer mücevherler dahil) yüzde 2.5 (veya 1/40 oranında) bir vergi uygulanır. İşlemlerden elde edilen net kazançlar ve yatırımdan elde edilen net getiriler üzerinden yüzde 10'luk bir vergi (amortismanına izin verildikten sonra). Keynes aşamalı vergilendirmeyi işsizliği hafifletmek için önemli önlemlerden biri olarak savundu. Çünkü zenginlerin gelirlerinin yoksullara kıyasla nispeten daha büyük bir kısmını alarak böylece kapitalist ekonomilerde ortaya çıkan yetersiz tüketim talebinden biraz rahatlama sağlıyordu. Ancak aşamalı vergilendirme, işsizlik için her derde deva değildir. Yüksek düzeyde ekonomik faaliyetlerin teşvik edilmesi için aşamalı vergilerin ne ölçüde kullanılabileceği konusunda belirgin sınırlamalar vardır. Etkili sonuçlar için tüm vergi sistemi ilerici olmalıdır. Ayrıca, kademeli vergilendirmenin ne ölçüde kullanılabileceği konusunda kaçınılmaz bir sınırlama, zenginlerden vergilendirilen tüm paranın doğrudan emekli maaşları ve sosyal yardım ödemeleri vb. gibi yollarla fakirlere verilememesinden kaynaklanmaktadır (Ahmed, Iqbal, & Khan, 1983).

Yeniden dağıtım amacıyla vergi toplayan hükümet, düşük gelirli gruplara sosyal hizmetler sağlamak için ya özel vatandaşları sübvansane etmeli ya da faaliyetlerinin kapsamını genişletmelidir. Eğitim, tıbbi bakım ve halk eğlence tesisleri gibi hizmetler örnek olarak verilebilir. Konut sübvansiyonları veya düşük maliyetli devlet konutları elbette mümkündür, ancak buna rantiyeye ekonomisi gibi özel çıkar grupları şiddetle karşı çıkma eğiliminde olabilmektedir. Gelirlerin aşamalı vergilendirme yoluyla yeniden dağıtılması konusundaki bir diğer sınırlama, büyük gelirlerdeki yüksek oranların, özel girişim ekonomisinin öncelikli olarak

yüksek istihdam seviyelerinde gelir ve tüketim arasındaki boşluğu doldurmaya bağlı olduğu özel yatırımları caydırması tehlikesidir. Aşamalı vergilendirme, topluluğun yatırım yapma eğilimini zayıflatma pahasına tüketme eğilimini arttırırsa, ikincisinden istihdam kaybı, birinciden elde edilen kazançları iptal etmekten daha fazla olabilir. Bu sınırlamalar açıkça İslam ekonomik demokrasisinin ve eşitliğinin üstünlüğünü göstermektedir. Ayrıca, 1400 yıl önce tanıtılan zekât vergisinin Keynes tarafından sunulan aşamalı vergilendirme önlemlerine üstünlüğünü de gösteriyorlar (Ahmed, Iqbal, & Khan, 1983):

- Birincisi, Zekât aşamalı vergilendirmeden daha geniş bir tabana sahiptir; sadece gelirlere değil, aynı zamanda âtil varlıklara da uygulanır.
- İkincisi, Zekâtın gelirleri esas olarak ve doğrudan yoksullara ve muhtaçlara gider ve dolayısıyla tüketme eğilimini arttırmak için hemen harekete geçer.
- Üçüncüsü, Zekâtın vergisi, büyüme kabiliyetine sahip olan ve bu nedenle (vergilendirmede olduğu gibi) yatırım üzerinde cesaret kırıcı bir etkiden ziyade teşvik edici bir etkiye sahip olacak varlıklara düşer.
- Dördüncüsü, Zekât ekonomik koşullara bakılmaksızın her zaman tahsil edilmesi gereken dini bir vergidir.
- Beşinci olarak, Zekât oranları sabittir ve değiştirilemez.
- Altıncı olarak, Zekâtın gelirlerinin kullanıldığı amaçlar, sadece Kur'an-ı Kerim'de belirtilen amaçlar olabilir.
- Yedinci olarak, zekât, toplumsal huzuru ve asayiş bozan "ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne!" şeklindeki ruh halini ıslah edici bir niteliğe sahiptir.
- Sekizinci olarak zekât, minnet etmeden ve kendi ikramı şeklinde değil, sadece bir aracı olarak fakirin malını kendisine iade etmek şeklinde cereyan etmesi gerektiği için hürmet ve merhamet duygusunu pekiştirir.

4. İslam'a Göre Kredi Politikası ve Vakıf Temelli Kitle Fonlaması

Hız. Peygamber dönemi boyunca birkaç borçlanma örneği yaşanmıştır. Ayrıca İslam ülkeleri tarafından Abbasiler, Osmanlılar ve modern İslam ülkeleri tarafından uygulanan borçlanma ve kredi politika ve uygulamaları mevcuttur. Özellikle Osmanlıların ve

Mısır'ın borçlanmaları 19. yy. da başlamış ve çoğunlukla yabancı ülkelerden ve bankerlerden yapılmıştır. Hz. Peygamber ve Abbasiler zamanında yapılan borçlanmalarda herhangi bir kredi veya borçlanma aracı kullanılmamıştır (Kahf M. , 1994).

İslam'da kredi talebi ve kullanımı teşvik edilmemekte ve hatta öz sermayelerini arttırmaları istenmektedir. Ancak bu gömüleme anlamında değildir. Çünkü, "altın ve gümüşü biriktirerek Allah yolunda harcamayanlara dehşeti azabı müjdele" şeklindeki ilahi cezadan korunmak için ekonomik faaliyeti sürekli teşvik edici ve krizlerden koruyucu bir şekilde kullanımını sağlamak durumundadır. Bununla birlikte gereğinde faizsiz kredi arzının genişletilmesi amaçlanmaktadır. Zira Kur'an'da ödünç vermenin teşvik edildiğini ve borç alana kolaylık sağlanması hakkında çok kaynaklar vardır. Hz. Peygamber, borç vermeyi sadakadan üstün tutmuştur.

İslam, teşebbüs faktörüne çok önem vermektedir. Faizin kaldırılması ile kar saiki itici güç haline gelmekte, kredi arzını yeterli hale getirmeye yönelik tedbirler alınarak, teşebbüsün önce kendi imkânlarına dayanarak, sağlam bir zeminde harekete geçirilmesi ile üretimin arttırılması ve iş hacminin genişletilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, faizli kredilerin ve belirsiz mübadelelerin yasaklanması, kredi sistemi üzerindeki spekülasyon oyunları da engelleyici rol oynar.

İslam ekonomik düzeninde faiz oranlarının yerini, değişken kar oranları aldığından, örneğin reeskont hadlerini değiştirerek politika yapmak kabul edilmiyor. Fakat ehven-i şer ilkesi gereğince faizli bir sistemde bu araçların kullanılması gerekiyorsa elbette kamu yararı ve toplumsal zararın önüne geçilebilmesi açısından kullanılması gerekebilir. Merkezi para ve kredi müessesesi (Merkez Bankası) para arzını ve kredileri kontrol ederek fiyat artışlarını engelleyici, yararlı üretimi arttırıcı ve piyasayı düzenleyici bir müessese teşkil eder.

Firmaların finansman ihtiyacı için çeşitli ortaklıklar halinde birlikler oluşturması mümkün olduğu gibi devlet tarafından faizsiz kredi verilmesi de büyük öneme sahiptir. Ayrıca, toplanan zekâtlardan borçluların borçlarının ödenmesi için pay dahi ayrılabilir. Böylece kredi (karz-ı hasen) teşvik edilmiş ve yaygınlaştırılmış olur. Fakat enflasyonun sürünen bir duruma ve

tek haneli sifra yakın seviyelere getirilmemesi durumunda borçlanma hususunda problemler devam edebilir. Ayrıca, Mevdudî'ye (Mevdudi, 1985, s. 170) göre; ihtiyaç dışı olan savurganlık ve israf olarak nitelendirilebilecek harcamalar için borç kapılarının kapatılması gerekir. Ona göre, ücretle çalışanların özel veya kamu olması fark etmeyerek kendi kurumlarından ihtiyaçları karşılığında geri ödenmesi koşuluyla borç para verilmesinin yasal düzenlemeyle zorunlu hale getirilmesi, borçlanma hususunda önemli çözüm sayılır.

İslam Hukukçularına göre; bugünkü noter sisteminin kurulup faaliyet vermesini ilk isteyen İslam dinidir. Bugünkü noterlik hizmetleri gibi daha İslam'ın ilk zamanlarında faaliyet veren "Şahitlik ve Katiplik Müessesesi" vardı. Bu da özellikle borç ve kredi işlemlerinde kullanılan bir müessesedir. Karz-ı hasen, özellikle iflasın eşiğine gelmiş olan veyahut kısa, orta dönemlik acil fon ihtiyacı olan kişi ve kurumlara çok faydalı olur. Ayrıca, ekonominin özellikle konjonktür dönemlerinde fazla sarsılmamasını sağlayacağı finansman imkanları vb. gibi fonksiyonları ile pozitif etkisi göz ardı edilmemelidir.

Karz-ı Hasen müessesesinin işleyişi kısaca şöyledir: Bu müesseseye parası olanlar bu paralarını altın karşılığı olarak yatırır. Paraya ihtiyacı olan tüketici veya yatırımcı buradan parayı alır ve müessesenin işlemesi için gerekli olan kira gideri gibi sabit ve varsa değişir masraflarını karşılayacak kadar kendi payına düşen bir ücret öder. Parayı alanla veren birbirlerini bile tanımadıkları halde faiz olmaksızın darda kalanlar bu şekilde ihtiyaçlarını giderirler, iflas eşiğinde olanlar, faiz maliyeti olmaksızın ve kimseye minnet etmeden, kendisi sıkıntıdan ve ekonomi de durgunluktan kurtulmakta ve hem de yastık altındaki paraların da bu şekilde ekonomiye yatırım, istihdam ve üretim olarak geri dönmesi sağlanmış olmaktadır. Ekonomik olarak bu müessesenin büyük faydaları yanı sıra, sosyal olarak da kuşkusuz büyük yararları vardır.

"Borçlanmada değer kaybının önlenmesi, borç verme müessesesinin devamı için de önemlidir. Çoğu İslam alimlerine göre, dört mezhep, borcun ödenmesinde "Mümaselet prensibi" ile değer kaybının (enflasyon farkının alınmasının) caiz olduğu görüşündedir. Bu konudaki dayanakları ise, "*İslam'da zarar verme ve zararı zararlarla karşılama diye bir şey yoktur.*" hadisine

dayandırmakta ve buradaki maslahatı da kamu menfaati ile ödünç para vermenin kesintiye uğratılmamasıdır. Değer kaybı hesabının da altın değeri üzerinden yapılması esas alınmıştır” (Şafak & Armağan, 1983, s. 46).

Merkez Bankasının, zorunlu karşılık oranlarını değiştirme ve kredi plafonu gibi kredi arzı üzerindeki doğrudan kontrolleri, İslam ekonomisinde yalnızca geçiş döneminde politika aracı olabilir. Merkez Bankası, faizsiz kredi (karz-ı hasen) oranlarını ayarlayarak para politikasına yön verebilir. Mudarebe uygulamasına göre oluşturulan bankacılık sisteminde, kara katılma oranları değiştirilebilir. Mesela, daraltıcı bir para politikası izlenmek isteniyorsa, banka %40 kara katılma oranı ile verdiği krediyi bu sefer, %50`den verir.

Ayrıca, açık piyasa işlemlerinde hisse senetleri ve kâr ortaklığı senetleri kullanılabilir. Merkez Bankası, bu tür araçlar ile kredi arzını düzenler. Faizin engellenmesi, spekülasyonları asgari düzeye indirerek uygulamada daha net sonuçlar alınmasını sağlayabilir. Bunlardan başka, Merkez Bankası, selektif (seçici) kredi politikası izleyerek üretim yapısına yön verebilir (Tabakoğlu, 1988, s. 94).

Aşırı borçları ve vergi gelirlerinin büyük kısmı borç faizlerinin ödenmesine giden ülkelerde, faiz ve enflasyonu ortadan kaldırmak kolay değildir. Öncelikle, kamu sektörünün kendi hantal yapısından özelleştirme yoluyla küçülmesi ve aşırı borçlarından kurtulması gerekir. Vatandaşlık bilinci uyandırılarak güven veren bir hükümetle el ele verilerek kişi başına düşen borç miktarı tespit edilip bu konuda devlete yardımcı olunması için sivil toplum örgütlerinin yardımı sağlanmalı ve hazineye yardımda bulunanlar ilan edilerek milli ve dini şuur uyandırılarak teşvik edilebilmelidir.

Sonuç olarak, kapitalist para politikasını yönlendiren en önemli unsurun, faiz hadleri olduğu bilinmektedir. İslam`da ise, faiz yasağı sadece para politikasının değil, para ve kredi arz ve talep yapılarının değiştirilmesi vardır. Buna göre, bunları belirleyen temel faktör iktisadi istikrar ihtiyacıdır ki bunun sağlanması için enflasyonist ortamdan kurtulmak gerekir. Böylece, gelir dağılımını bozucu ve dolayısıyla adalet ve refahı giderici durumlara yol açılmamış olur. Paranın sürekli tedavülde kalması ve kredi arzının genişletilmesi, gelirleri reel olarak arttırır. Böylece hem iktisadi

gelişme hem de adil gelir dağılımı sağlanmış olur.

Vakıf Tabanlı Kitle Fonlaması maliye politikası açısından büyük önem arz etmektedir. Vakıf, liyakat veya başkalarına menfaat için devredilen mülktür, çünkü mülkün mülkiyeti Allah'a ve lehtarına devredildiğinde (mal sahibinin bu konuda herhangi bir iddiası kalmazsa mülkün Allah'tan başka kimseye ait olmadığı söylenir) kamusal amaçlara (vakfû'l-hayriye) veya çocuklara ve aileye (vakfû'l-ehliye) kanalize edilebilir. Devredilecek malın en az iki koşulu olmalıdır; mülkiyet 'sürekli intifa hakkı veren' ve 'taşınmaz şeyler' olmalıdır. İlk araç vakfı, değeri sonradan itfa edilen ve gelirleri veya geliri daha sonra adı geçen yararlanıcıların refahına harcanan değerli (anaparası korunduğu sürece) menfaatlerinin sürekli olarak tahsis edilmesi olarak tanımlanmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, faydalara sürekli bağlılık, bağlılığın konusu olan sürekli fiziksel nesne anlamına gelmez. Avantajların “değeri” ile birlikte okunmalıdır. Böylece, nesnelerin değerinin itfa edilmesiyle sürekli faydalar elde edilir. Bununla birlikte, daha sonra, ithafın nesnesi herhangi bir türden olabileceği anlamına gelir: Bu nedenle, kalıcı veya taşınmaz (mülk gibi) olabilir. Mülkün tanımlanabileceğini ve dolayısıyla devredilebilir ve mütevellî adına kayıtlı olduğunu gösterir. Malezya, Singapur, Endonezya ve Brunei gibi bazı ülkelerde, mütevellî heyeti devlet kurumudur. Yukarıdaki koşullar, vakıf mülklerinin sadece arsa ve bina gibi fiziksel varlıklarla sınırlı olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda nakit ödemelerini ve finansmanı da kapsar. Şu anda Malezya, Endonezya, Mısır, Irak, Suriye, İran, Türkiye, Hindistan, Pakistan ve Singapur gibi ülkeler vakıf mülkü olarak nakit kabul etmiş ve uygulamıştır. Çok fazla (taşınmaz) mülkü olmayan insanlar vakıftan yararlanmak istedikleri için popüler olduğu ortaya çıkıyor. Dahası, İslami finans sisteminin onu yönetmesi mülk veya diğer bağışlardan daha kolaydır. Nakit vakfını çekme seçeneği kitle fonlaması platformları üzerinden yapılabilir (İsmail, et al 2019).

Bununla birlikte, Agarwal at al (2014) 'te belirtildiği gibi, çoğu kitle fonlaması platformları ağırlıklı olarak kârlı işletmeler içindir. Vakıf tabanlı bir kitle fonlama platformu, ödül bazlı bir platform olduğu ve sürekli nakit vakıflarından elde edilen faydaların kamu amaçları için yönlendirilebileceği için önerilmektedir. Dolayısıyla, kamu mallarının tedarikini teşvik

etmek için kullanılabilir, önerilen benzer bir sistem Hudik ve Chovanculiak (2017) tarafından önerilmiştir. Buna göre, internet aracılığıyla çok sayıda insandan küçük miktarlarda para toplayarak projeleri finanse etme yönteminin organizasyon maliyetlerini düşürmeyi ve güvence ve serbest sürücü sorunlarını azaltabilen verimli bir mekanizma kullanmayı sağladığını iddia ediyorlar. Herkes kaldırabileceği yükten sorumlu olduğu bilinciyle çok az da olsa eldeki imkânları birleştirmeye ve kamusal alanlara kanalize ederek devletin üzerindeki harcama ve borçlanma külfetleri hafifletilmiş olacaktır. Bu da kuşkusuz maliye politikalarının amaçlarına ulaşmada katkı sağlar.

5. İslam'da Kamu Borçlanmasının Şartları

Klasik literatürde hükümetlerin vergileri mi arttırmaları gerektiği veya kamudan borçlanması mı gerektiği hakkında epeyce tartışma mevcuttur. Şeriata göre kamu hizmetlerinin yürütülmesi için özel sektörden borç alınmasına cevaz verilmektedir (Kahf M. , 1999, s. 40). Her iki yaklaşımın farklı koşulları ve öngörülleri birbirileriyle karşılaştırılarak sürekli yeni çözümler üretilmiştir. İslam maliye politikası ile ilgili tartışmalarda ise özellikle tüm araçlar tüketildikten ve borçlanma seçeneği de denendikten sonra en son olarak vergilerin arttırılması seçeneğinin uygulanabileceği vurgulanmıştır (Kahf M. , 1990).

Mâverdî ve Cüveynî kamu borçlanması ve vergilendirmeyi detaylı bir şekilde tartışmışlardır (Mawardi, 1973) Cüveynî'ye göre, Şeriata dayanmayan araç ve yöntemlerle Allah'ın kullarına mal ve hizmet sağlamak büyük tehlike barındırdığı gibi maazallah dinden çıkmaya kadar götürür (Cuveyni, 1940H, s. 287). Özellikle Şafii mezhebine bağlı olan pek çok İslam âlimi tarafından kamu tarafından hazinede fazlalık biriktirilmesi doğru görülmemiş ve mevcut insanların haklarının ihlal edilmesi olarak yorumlamışlardır. Baraj, yol, cami ve fakir ve muhtaçlar için konut şeklindeki kamu harcamalarına dönüştürülerek insanlara doğrudan geri dönmesinin sağlanması gerektiği savunulmuştur. Bu görüşü savunan âlimlere göre bir ihtiyaç meydana gelmesi durumunda hükümetlerin kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi ve toplumsal sorumluluklar için vergi ve borçlanma yoluna başvurulabileceği ifade edilmektedir (Mawardi, 1973, s. 249).

Cüveynî ise kendisi de bir Şafii olmasına rağmen bu görüşe

itiraz ederek gelecekle ilgili beklenen ihtiyaçların karşılanması için devlet hazinesinde rezerv para bulundurulmasının her zaman akıllıca olduğunu savunmuştur. Hanefi ekolü de bu görüşü benimsemiş ve özellikle beklenmeyen ve acil durumların meydana gelmesi durumunda harcanmak üzere bekletilen kamu rezervine ihtiyaç olduğunu kabul etmişlerdir (Cuveyni, 1940H, s. 250).

Mâverdî borçlanmanın her halükârda vergilendirmeden önce gelmesi gerektiğini savunmuştur (Mawardi, 1973, s. 215). Cüveynî ise her ne ki gerekiyorsa mutlaka yapılması gerektiği varsayımından hareketle öncelikle halktan borçlanmayla bu ihtiyaçları gidermesi gerektiğini savunarak bunu askerlik gibi zorunlu bir gereklilik olarak görmüştür (Cuveyni, 1940H, s. 259). Ancak burada hükümetin hangi aracı uygun gördüğünün de önemli olduğu ifade edilmektedir. Pek çok İslam alimi gibi Mâverdî ve Cüveynî de kamu borçlanmasının mutlaka kamu hizmetlerine duyulan ihtiyaç ölçüsüne olması gerektiği noktasında hemfikirdirler. Ancak ne tür ihtiyaçlar için borçlanma yapılacağına dair farklı görüşler mevcuttur. Örneğin Mâverdî, kamu harcamalarını üç kısma ayırmaktadır:

1. Muvazzaf ve devlet çalışanlarının ücretleri ve silah alımı gibi doğrudan zorunlu kamu hizmetleriyle ilgili olan harcamalar,
2. Su, yol, baraj gibi başka alternatifi olmayan salt toplumsal olanaklar kapsamındaki harcamalar,
3. Yukarıdaki harcamalar kapsamında girip de zorunlu olmayan, farklı alternatifi olan veya olmasında iyilik ve olmamasında zarar olmayacak olan harcamalar.

Mâverdî'ye göre, kamu borçlanması sadece "1" seçeneği için yapılabilirken bunun gelecekte öngörülen düzenli gelirler olması şartıyla gerçekleştirilebileceği belirtilmektedir. "2" seçeneği için sadece hükümetin vergi ve borçlanma tercihini yaparken düzenli kamu gelirlerinin dikkate alınması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak "3" seçeneği için ne borçlanma ve ne de vergi yoluna başvurulamayacağı belirtilmektedir (Mawardi, 1973, s. 215).

Kahn'a göre, hükümetlerin kamu zoruyla borçlanma yoluna başvuracakları harcamalar şunlar olabilir (Kahf M. , 1994, s. 45):

1. Saldırı ve savunma amaçlı olarak güvenlik harcamaları
2. İnsanların mülkiyet haklarını koruyacak ve temel yaşam

- ihtiyaçlarını karşılamaya olanak sağlayacak ölçüde minimal devlet harcamaları
3. Fakir kimselerin yiyecek, giyecek, barınak, sağlık ve evlenme gibi temel ihtiyaçları için yapılan harcamalar
  4. Diğer zorunlu sosyal harcamalar, eğitim ve bilimsel çalışmalar ile üretim ve dağıtım sistemleri için yapılacak harcamalar.

6.1. Kamu Borçlanmasında Faiz Engeli:

Kuşkusuz borç iki ucu keskin bir kılıçtır. Borç alan emir alan genel bir kuraldır. Genellikle gelecekteki büyümeyi sağlamak için kullanılsa da sorumluluk bilinciyle mali disiplin bu noktada çok önemlidir.

Sürekli devam eden açıklar, er ya da geç temerrüt noktasına ulaşılacağı anlamına gelir. Temerrütten kaçınıldığında bile, borcun hızla yükselen finansman maliyetinin, gelecek nesillerin omuzlarında bırakılacağı muhakkaktır.

Cari faiz oranı, bankaların merkez bankasından borç alabilecekleri orandır. Faiz oranları, merkez bankaları tarafından para politikasını şekillendirmek için kullanılır. Tablo-2’de dünya genelinde Merkez Bankalarının uygulanan faiz oranları verilmektedir. Yükselişte olan faiz oranları kırmızı ile gösterilmektedir. Türkiye’nin verilen tabloda en yüksek orana sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Uluslararası borçlanma sorunu, Türkiye, Pakistan, Hindistan, Uzak Doğu ülkeleri gibi kalkınmakta olan ülkelerde hâlâ bir bilmece olarak durmaktadır. Dış borç ve yardımların tüm gelişmemiş ülkelerin ekonomik kalkınmasında oynadığı önemli rol kabul edilmektedir. Ama sonuç olarak dış borçlar, borç alan ülkenin anapara ile faiz toplamı kadar kaynak ihracını gerektirmektedir. Sonunda, dış kredi sorunu, borçlanan ülkenin ihraç kapasitesinde gelip düğümlenmektedir.

Büyük dış borçları içinde olan ülkeler ekonomik istikrarı sağlamakta çok zorlanmaktadır. Bu ülkelerin her sene borçları biraz daha artmaktadır. Bu yüzden, borçlanma sorunu, kalkınması büyük ölçüde uluslararası yardımlara bağlı olan gelişmekte olan ülkeleri yakından ilgilendirmektedir.

Tablo 2. Önemli ülkelerdeki merkez bankasının cari faiz oranları

Ülke	Geçerli Oran	Yön	Önceki Oran	Değişiklik
ABD	% 0.250	↓	% 1.250	03-15-2020
Güney Kore	% 0,500	↓	% 0.750	05-28-2020
Brezilya	% 2.000	↓	% 2.250	08-06-2020
Büyük Britanya	% 0.100	↓	% 0.250	03-19-2020
Kanada	% 0.250	↓	% 0.750	03-27-2020
Çin	% 3.850	↓	% 4,050	04-20-2020
Hindistan	% 4.000	↓	% 4.400	05-22-2020
Endonezya	% 6.500	↓	% 6,750	06-16-2016
İsrail	% 0.100	↓	% 0.250	04-06-2020
Japonya	-% 0.100	↓	% 0,000	02-01-2016
Meksika	% 4.250	↓	% 4,500	09-24-2020
YeniZelanda	% 0.250	↓	% 1.000	03-16-2020
Norveç	% 0,000	↓	% 1.500	05-07-2020
Polonya	% 0.100	↓	% 0,500	05-28-2020
Rusya	% 4.250	↓	% 4,500	07-24-2020
Suudi Arabistan	% 1.000	↓	% 1.750	03-16-2020
Güney Afrika	% 3,500	↓	% 3.750	07-23-2020
İsveç	% 0,000	↑	-% 0,250	12-19-2019
İsviçre	-% 0,750	↓	-% 0,500	01-15-2015
Türkiye	% 15.000	↑	% 10,250	11-19-2020

Kaynak: <https://www.global-rates.com/en/interest-rates/central-banks/central-banks.aspx>

Faizsiz kalkınma kredileri dünyanın bugünkü ticaret, üretim

ve işbirliği yapısında kesin ve olumlu gelişmelere yol açacaktır. Bunun sonucu olarak, gelişmemiş ülkelerin ekonomik durumu önemli ölçüde düzelecektir. Çünkü bütün faizsiz kalkınma kredileri uzun dönemde, borçlanan ülkenin üretim ve ihraç potansiyelini artıracak ve dünya piyasasında bu ürünlerin de yer almasını sağlayacaktır.

Tablo 3. 2014 ile 2020 yılları için ülke kamu borcunun GSMH'a % oranı

Ülke	2014	2020			
			Lübnan	138.28	171.66
Afganistan	8.70	7.84	Fas	63.339	76.88
Cezayir	7.67	57.21	Nepal	28.175	39.22
Azerbaycan	8.53	20.11	Nijerya	17.541	34.97
Bangladeş	35.27	39.61	Umman	4.925	81.52
Belçika	106.98	117.69	Pakistan	63.527	87.20
Brezilya	62.31	101.39	Katar	24.912	68.05
Kanada	85.58	114.64	Suudi Arabistan	1.562	33.41
Çad	39.50	46.37	Singapur	97.754	131.1
Çin	39.96	61.70	Güney Sudan	37.707	71.73
Mısır	85.12	86.59	İspanya	100.70	123.03
Etiyopya	47.55	56.07	Sudan	67.762	259.38
Yunanistan	180.21	205.24	Tacikistan	27.651	47.768
Endonezya	24.68	38.47	Tunus	51.529	84.76
İran	11.82	45.36	Türkiye	28.488	41.66
Irak	32.86	68.26	Türkmenistan	16.813	30.91
Japonya	235.78	266.17	İngiltere	86.193	108.02
Ürdün	75.01	88.38	ABD	104.50	131.17
Kırgız Cumhuriyeti	53.59	68.08	Yemen	48.722	81.65

Kaynak: Global Finance <https://t.ly/QS2e>' den alınmıştır.

Yüksek faiz oranı, borcun fiyatını oluşturmaktadır. Borçlanan ülkeler gördüler ki, yüksek faiz oranı, bazı yıllarda vergi gelirlerini de aşacak şekilde elde edebildikleri öz kaynaklarının tümünü yutmaktadır. Tablo-3' de önemli bazı ülkelerin kamu borçlarının GSMH yüzdesi olarak gösterimi mevcuttur. AB Üyelik kriterlerinden olan Maastricht Kriterlerinden † birisi de kamu borcunun GSMH'nin %60' ını geçmemesini şart koşturmaktadır. Türkiye'nin oranlarına dikkat edildiğinde oldukça makul ölçülerde olduğu anlaşılacaktır.

Yardımlaşma ve işbirliğine dayalı yeni yatırım ve dış ticaret modeli, daha sonraki dönemlerde, kalkınmakta olan ülkelerin ödemeler dengesinin düzelmesine, «yardım alan ülke» olmaktan çıkıp«yardım eden ülke» olmasına yol açacaktır. Böylece, tüm insanlık, Allah'ın bir bağıışı olan doğal kaynakları en verimli bir biçimde kullanmış olmaktan ötürü bu kaynaklardan en geniş ölçüde yararlanacaktır.

6.2. Maliye politikasıyla faizle borçlanmanın bozucu etkileri

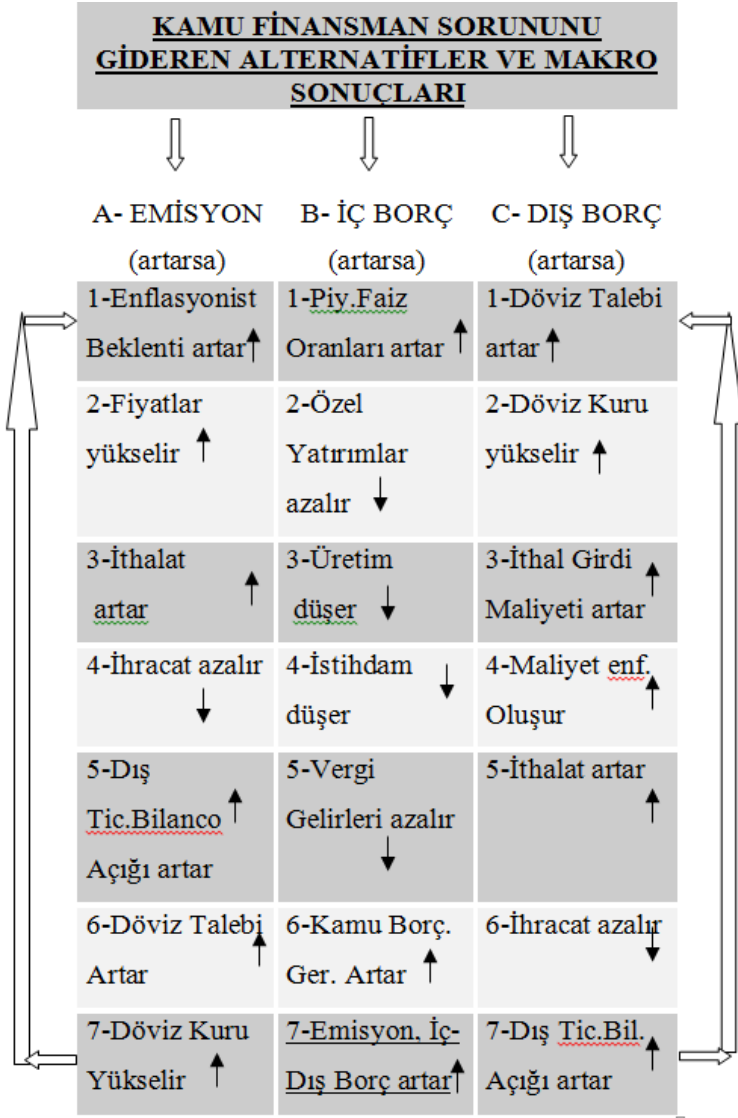
Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi kamu harcamaları finansman sorununu gidermek amacıyla iç borçlanma, dış borçlanma veya emisyon alternatiflerinden birisinin seçilmesi gereklilik veya zorunluluğu, faizin esas olduğu ve yüksek kamu borçları olan bir ekonomide kısır döngülerin oluşmasına yol açabilmektedir.

Kamu giderlerinin karşılanması amacıyla “emisyon” yolu tercih edildiğinde, bu uygulamanın normal şartlar (ceteris paribus) altında ilk etkisi kuşkusuz fiyatlar genel seviyesi üzerinde görülecektir. Fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi, dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesini doğuracağından, dış ticaret bilânçosu açıklarının artmasıyla doğan döviz talebi arışı, döviz kurunun yükselmesi sonucunu doğurur. Döviz kurunun yükselmesi, hem beklenen enflasyonu artırır ve hem de ithal edilen girdilerin fiyatlarındaki artışa neden olmasıyla maliyet kaynaklı enflasyonun daha da artmasına neden olur ki bu da tekrar Şekil-2' te “A” şıkında görüldüğü üzere kısır bir devir oluşturur.

---

† İlgili Maastricht Kriterleri için bkz:

https://www.ab.gov.tr/files/EMPB/fasil_sunumlari/ekonomik_kriterler_2016_ocak.pdf

Şekil-2: Faiz yükü büyük olan açık bir ekonomide kamu harcamaları finansman sorunun doğurduğu yukarıdan aşağıya devreden kısır döngüler.

Kamu açıklarının finansmanı için ikinci bir tercih olarak “iç borçlanma” yolunun tercih edilmesiyle daha da artan iç borçlar,

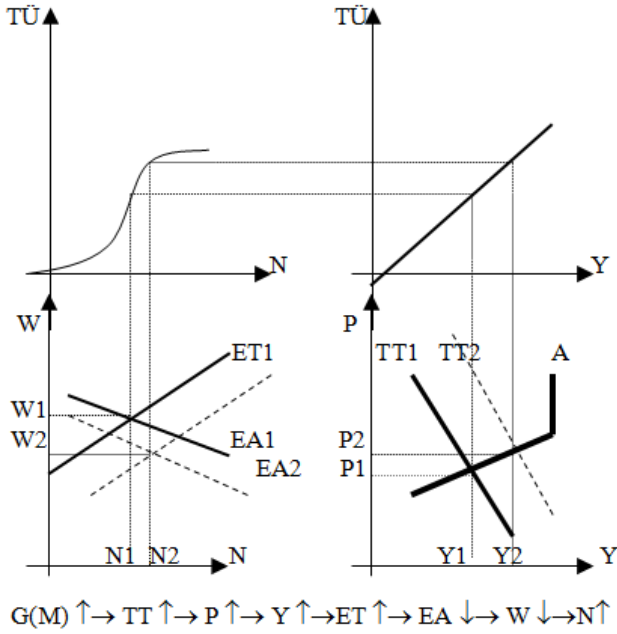
öncelikle piyasa faiz oranlarında bir artışa neden olur. Piyasa faizlerinin artmasıyla düşen özel yatırımlar, üretim ve istihdamda azalmaya neden olacak ve bu da kuşkusuz vergi gelirlerinde azalışa yol açacağından dolayı kamu borçlanma gereği artacaktır. Bu durumda, kamu ekonomisi tekrar finansman sorunu ile karşılaşacak ve sonuçta emisyon, tekrar iç borçlanma veya dış borçlanma seçeneklerinden birinin tercih edilmesi gerekecek ve Şekil-2' de "B" şikkında görüldüğü gibi sonuçta kısır döngüler oluşacaktır.

Kamu açıklarının finansmanı için ikinci bir tercih olarak "*dış borçlanma*" yolunun tercih edilmesiyle daha da artan dış borçlar, özellikle itfa (anapara ve faiz ödemeleri) zamanında yapacağı döviz baskısıyla döviz kurlarının artmasıyla beklenen enflasyonda ve maliyet enflasyonunda artışa neden olacağından dolayı, dış ticaret hadleri aleyhe dönecektir. Diyagramda da görüldüğü üzere bunların neticesi kısır bir döngü olup, faizin esas olduğu ve yüksek kamu borçları olan bir ekonomide kamu ekonomisi ile piyasa ekonomisini çıkmaza sokan büyük bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

6.2.1. Maliye Politikası ile İlgili Analizler:

Para arzı ile karşılanan kamu harcamaları artışının uzun dönemdeki etkileri analiz edildiğinde; kamu harcamaları artışının öncelikle efektif talebi etkileyerek toplam talebi arttırdığı ve buna bağlı olarak fiyatlar genel seviyesinde artışa neden olduğu gözlenir. Aşağıda şekil 3'den de anlaşıldığı gibi, arz eğrisinin uzun dönemdeki eğiminin belirleyeceği fiyat artışları derecesi, emek arz ve talebini ve dolayısıyla istihdam seviyesini etkileyecektir.

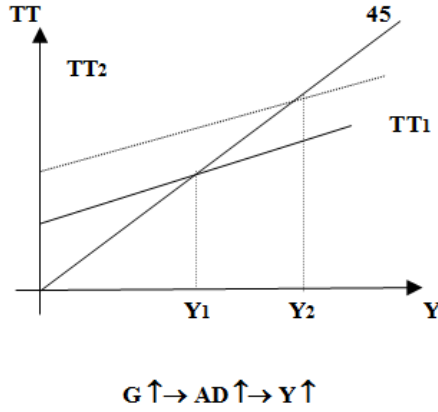
Ücretlerin aşağı doğru (sendikal yapıdan ve yasal engellerden dolayı dolayı) yapışkan olduğu düşünülse de uzun dönem içinde istihdam artışı ile fiyatlar genel seviyesindeki artışa bağlı olarak ücret seviyesinin düşüşü olarak sonuçlanacaktır. Ekonomi, tam istihdam seviyesinde analiz edilse idi, bu durumda üretim ve istihdam seviyesi değişmeden fiyat artışı ile ücretlerin düşmesi söz konusu olurdu. Bu arada, kamu harcamaları para arzı ile de finanse edilse, faiz oranlarının değişmesi de söz konusu olamayacağından, bu noktada bir değişme yaşanmayacaktır.

Şekil-3: Para arzı ile bütçe açıklarının kapatılması durumunda fiyatların artışı.

6.2.2. Dışlama Etkisinin Etkisizliği (Disabled Crowding Out)

Para arzı ile desteklenmemiş bir kamu harcaması veya borçlanma ile karşılanacak bir kamu harcamasının, faiz oranlarını arttırarak özel sektör yatırım ve tüketiminin kısılmasıyla toplam talepte yaptığı daralmaya dışlama etkisi denilmektedir. Şekil 4'ten de anlaşıldığı gibi bu etki, yapılan kamu harcamasının olumlu etkisini ortadan kaldırdığı (dışladığı) için İngilizce'de "crowdingout" ifadesi kullanılmıştır.

Şekil-3: Faizsiz ekonomide dışlama etkisinin dışlanması.

Faizin olmadığı bir ekonomide, para arzının azalması veya toplam talebin artması durumları, faiz baskısı oluşturamayacaktır. Bu nedenle, kamu harcaması artışının faiz oranlarını arttırması söz konusu olmayacağından, özel sektörün tüketim ve yatırımlarının azaltılması yoluyla toplam talep ve gelir seviyesinin düşmesi de söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla, maliye politikalarının gelir arttırıcı etkisi de azalmayacaktır. Bu durum kuşkusuz faizsiz bir ekonominin üstünlüğü olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç

Müslüman bir toplumda devletin maliye politikasını belirleyip belirlememesi noktasında Keynesyen ve neoliberal öğretiler arasında tartışma olduğu gibi Kuran ve Hadis yorumlarına göre İslam bilginleri arasında da benzer tartışmalar yaşanmaktadır. Örneğin, Prof. Sıddıkî'ye göre İslam toplumu kendi ihtiyaçları çerçevesinde israfı engelleyecek ve muhtaçların ihtiyaçlarını giderecek ölçüde kaynaklarını seferber edecek maliye politikaları uygulamalarını savunurken Kahf ise daha liberal bir perspektifle insanların özgürlüğünü kısıtlamamak gerektiğini zekâtın kişilere bir farz ve ibadet olduğunu toplumdaki yardımlaşma ve dayanışmanın imanın etkisine göre değişim gösterebileceğini devletin burada zorlayıcı unsur olarak ortaya çıkmasının doğru olmadığını savunmaktadır. Dolayısıyla Kahf, İslam devletinin harcama ve gelir politikaları yoluyla ekonomik, sosyal ve politik sınırlamalara gidemeyeceğini iddia etmiştir. Kahf, İbn-i Haldun ve Şâtıbî gibi büyük bilginlerin yolundan giderek

İslam devletinin devletin güvenliğini sağlarken idari giderleri azaltmasını ve özel sektörün başarısız olduğu alanlarda kapasite geliştirmesi ve insan ihtiyaçlarını giderecek alt yapıların tesisi noktasında maliye politikalarının tahsis edilmesini savunmuştur (Gulaid, 1995, s. 85).

İslam ekonomisinde maliye politikası şu şekilde tanımlanabilir: “hükümet tarafından toplanan gelir ve devletin ekonomisini izlemek ve olumlu yönden etkilemek için meşru ölçüler içerisinde yapılan harcamaların kullanımı İslami Maliye Politikasıdır”. İslam ekonomisinde Maliye Politikasının hedefleri seküler ekonominin hedeflerinden farklı olacaktır. Ekonomik mücadelenin amacı insan refahını maksimize etmektir. Seküler ekonomide insan refahı, dünyevi iyiliğin elde edilmesi anlamına gelir. İslami terimlerle refah elde etme amacı günümüz dünyasıyla sınırlı değildir; bir sonraki dünyaya da uzanır. Ahiret hayatını tehlikeye atacak şekilde politika araçlarını kullanmak sadece çok zaruri durumlarda olanaklıdır.

Maliye politikası, konvansiyonel iktisat içindeki genel talep fonksiyonu üzerinde etkili olan devlet harcamalarının seviyesi ile ilgilidir. Yukarıdaki ifadenin içindeki anahtar kelimeler hükümet, harcama ve tüketimdir. Bu terimler kaynak tahsisi, sosyo-ekonomik adalet, dağıtım vb. politika tercihleriyle ilişkilendirilmiştir. Zekât, ekonomik ve sosyal bir adalet aracı, kamu politikası ve İslami “din”e ulaşma aracı olarak görülmelidir. İslam, bütünsel olduğu için, insanın Allah ile olan ilişkisine, sosyal bağlamda diğerleriyle olan ilişkisine ve kaynakların ve mülkün kullanılması ve uygulanması bağlamında tabiat ile olan ilişkisine değinmek gerekmektedir. Bu dünya görüşü, devlete olan ihtiyacı, vatandaşlarının sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi için ekonomik etkinlikteki rolünü tam olarak açıklayacaktır. Dolayısıyla, İslami çerçevede doğru bir maliye politikası tesis edilebilmesi için Kuran ve Hadis ışığında İslamiyet’in gereklerini bilen bilim adamlarının ampirik olarak uygun maliye politikası araçlarının önemini ortaya koymaları ve maliye politikalarıyla elde edilebilecek potansiyel gelir ve katkıların değerlendirilmesi gerekir.

Doğru kamu maliye politikalarının tesis edilebilmesi için faizle borçlanılmaması gerekir. Faiz en temel bozucu faktör olarak ortaya çıkarken zekât ise en temel yapıcı unsur olarak ortaya

çıkılmaktadır. Şayet faiz şüphesi olan şeylerden sakınılması gerektiği bir emirse, buna uymak gerekir. Çünkü Bediuzzaman'ın da üzerinde durduğu en önemli husus olan; bir şeyin emredilmesinde esas olan "hikmet" veya yarar ile zararı değil "illeti" olduğu hususudur. İlet ise bu konuda kesinlikle yaklaşmayın şeklindeki ayet, hadislerdeki yorumlanarak değiştirilmesi mümkün olmayan "nass-ı kat'i" olarak ifade edilen "nehy-i münker" ve yasaklamalardır. Ayrıca, faize mazeret olabilecek yukarıda belirtilen "zaruret hali" de İslam âlimleri tarafından detaylı bir şekilde açıklandığı gibi, insanın yaşamasını engelleyen veya hayatının devam etmemesine neden olacak ciddi faktörlerin söz konusu olması gerekir ki o durumda bile, "*kut-u lâyemût kadar*" yani yaşamını devam ettirmeyi sağlayacak, onu ölümden kurtaracak miktar kadar haram şeyden alınabilir. Çünkü hayatı tehlikeye sokacak ve yaşamı ortadan kaldıracak etkenlerden uzak durmak, emanete hakkıyla sahip çıkmak gereğinden dolayı farzdır. Haramın terki ise vacip olduğundan dolayı farzın tatbiki için vacip terk edilebilir. Bu nedenle de faiz lobisiyle mücadele edilerek "sen çalış ben yiyeyim" şeklindeki yaklaşımlarına son verilmelidir.

İslami öğretiyeye göre idarenin toplumun veya temsilcilerinin rızası olmaksızın ve toplumsal önceliklere dayanmaksızın keyfi olarak vergi koyması veya harcama yapması doğru değildir. Anayasa'mız da idarenin vergi ve benzeri şekillerde para toplayabilmesi için kanuni dayanak olması şart konulmuştur. Bu da milletin temsilcilerinin çoğunluğunun rızasıyla gerçekleşebilmektedir. Ancak bürokraside bulunan yetkililerin idarelere Meclis tarafından Bütçe Kanunuyla tahsis edilen ödeneklerin israf edilmeden doğru bir şekilde ihtiyaçlar ölçüsünde kullanması ve gerektiğinde tasarruflu davranmaları da gerekmektedir. "*Hepiniz çobansınız ve hepiniz de raiyyetinizden mesulsünüz*" hadisindeki anlayış ile topyekûn bir sorumluluk bilinci gerekmektedir. Karar alan politikacı, uygulayan bürokrat ve hizmetlerden yararlanan vatandaşların bu sorumlulukla hareket etmeleri gerekmektedir. Özellikle mahalli idareler ve yerel yönetimlerde seçim yatırımı adı altında aşırı borçlanma, faizle borçlanma ve kamu kaynaklarının politik veya menfaat sâikiyle peşkeş çekilmesi ya da israf edilerek kullanılması, fizibilitesi olmayan yatırımlarda heder edilmesinin önüne geçilebilmesi için denetim mekanizmaları güçlendirilmeli ve Bakanlık Müfettişleri

tarafından yerindelik denetimleri de yapılmalıdır. Ancak bundan önce büyük devlet ricalinin dünya hırsına kapılmadıklarını, dünyevi sarhoşlukla hareket etmediklerini gösterebilmeleri gerekir. Bunun için de mütevazı yaşamak, israfı engellemek ve paylaşmada öncülük etmek hayati öneme sahiptir. Verilen ödenekleri harcama niyetiyle gereksiz yere ambarları doldurmak ve bürokratik imkânları genişletmek İslami açıdan doğru değildir. Bu tür olumsuz durumlar kamu mali yönetimindeki disiplinsizliği gösterdiğinden dolayı toplumda da israf, yolsuzluk ve devletin kapısından bir şeyle beklemek gibi olumsuz davranışların yaygınlaşmasına neden olur.

Müslüman toplumlarda kamu sektörü tarafından sağlanan hizmetler ve yapılan harcamalar dikkate alındığında bu hizmetlerden yaralanan vatandaşların veya özel sektör yöneticilerinin de memurlar ve politikacılar gibi tasarruflu olmaları bir gerekliliktir. “*Yiyiniz içiniz israf etmeyiniz*” ayetindeki emir ve nehyi ilahi dikkate alınarak israfın gereksiz harcama, yersiz masraf, keyfi gider ve savurganlık olarak pek çok farklı şekillerde meydana gelebildiği unutulmamalıdır. Sadece ekmeği yere atmak veya paraları rastgele savurmak değil, zaman, aynı ve nakdi kaynak ve emek açısından da israfın gerçekleştiği bilincinde olunmalıdır.

Kaynakça

- Agrawal, A. C., Catalini, and A., Goldfarb (2014). Some simple economics of crowdfunding. *Innovation Policy and the Economy* 14(1): 63–97.
- Ahmed, Z., Iqbal, M., & Khan, M. F. (1983). *Fiscal Policy And Resource Allocation In Islam*. Islamabad: Institute of Policy Studies.
- Ansari, M. (1994). *Islamic Perspectives on Sustainable Development*. *The American Journal of Islamic Studies*, 394–402.
- Askari H., Iqbal Z., Mirakhor A. (2014) *Fiscal and Monetary Policy in Islam*. In: *Challenges in Economic and Financial Policy Formulation*. Palgrave Studies in Islamic Banking, Finance, and Economics. Palgrave Macmillan, New York.
https://doi.org/10.1057/9781137381996_7
- Aström, Z. H. (2011). *Paradigm Shift for Sustainable Development: The Contribution of Islamic Economics*. *Journal of Economic and Social Studies*, 73-84.

- Atilgan, A. (1996). İslamın Ekonomik Politikaları. İSTANBUL: Nesil Yayıncılık, No:2.
- Cuveyni, I. a. (1940H). Al Ghiyathi. Katar: Directorate of Religious Affairs.
- Çayıroğlu, Y. (2014). İslâm İktisadının Karakteristik Özellikleri. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 149-183.
- Gulaid, M. A. (1995). Public Sector Resource Mobilization in İslam. Journal of Islamic Economic Studies.
<http://www.irti.org/English/Research/Documents/IES/147.pdf>, 79-107.
- Haldun, İ.-i. (1968). Mukaddeme, 1,2,3 Cilt. . İstanbul: Çev. Z.Kadiri Urgan, .
- Hudik, M. and R., Chovanculiak. (2017) Private Provision of Public Goods Via Crowdfunding. Journal of Institutional Economics 86: 1-22
- Ismail, A. G., Wahyu, I., Pratomo, A. (2019), Crowding Out and Waqf Crowdfunding: Do They Create Macro economic Imbalances, https://www.researchgate.net/publication/340261722_Crowding_Out_and_Waqf_Crowdfunding_Do_They_Create_Macroeconomic_Imbalances
- Kahf, M. (1978). The İslamic Economy. İndianapolis: American Trust Puplication.
- Kahf, M. (1990). Financing Public Sector in Islamic Perspective. The Third International Conference on Islamic Economics. Washington: AMSS of USA and Canada.
- Kahf, M. (1994). Budget Deficits and Public Borrowing Instruments. The American Journal Of İslamic Social Studies, V:11, N:2.
- Kahf, M. (1999). Budget Deficit and Instruments of Public Borrowing in Islamic System. IRTI:
http://monzer.kahf.com/papers/english/budget_deficit_and_instruments_of_public_borrowing.pdf adresinden alınmıştır
- Khan, M. F. (2013). Theorizing Islamic Economics: Search for a Framework for Islamic Economic Analysis. Islamic Econ., Vol. 26 No. 1, 203-236.
- Marsuki, M. Z. (2009). Religious Agendas Towards Sustainable Development: An Islamic Perspective. Malaysian Journal of Science and Technology Studies, 22-39.
- Mawardi, A. H. (1973). El Ahkamul Sultaniyyah. Kahire: Al Halabi.

- Mennan, M. (1984). *İslam ve Çağdaş Ekonomik Konular*. İstanbul: Fikir Yayınları, Terc:Ali Zengin, .
- Mevdudi, E. (1985). *Faiz*. İstanbul: Bir Yayıncılık, Çev: Beşir Eryarsoy, No:41.
- Nakvi, N. H. (1985). *Ekonomi ve Ahlak*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nienhaus, V. (2013). *Method and Substance of Islamic Economics: Moving Where? Islamic Economics*, 169-202.
- Nursi, B. S. (1655). *Lemalar*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Ökte, K. S. (2010). *Fundamentals of Islamic Economy and Finance: Theory and Practice*. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 180-208.
- Shittu, A. B. (2014). *The Qur'anic worldview: A springboard for cultural reform*. *Intellectual Discourse*, 239-242.
- Şafak, A., & Armağan, S. (1983). *İslam Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları*. İstanbul: Ensar Yayıncılık.
- Tabakoğlu, A. (1988). *İslam ve Ekonomik Hayat*. ANKARA: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, No :85.
- Talegani, M. (1989). *İsmal ve Mülkiyet*. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Zaman, A. (2012). *Crisis in Islamic Economics: Diagnosis and Prescriptions*. *Islamic Econ, n., Vol. 25 No. 1*, 143-166.